

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.37>

УДК: 330.338

С. О. Тульчинська,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського"*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>

А. П. Шило,

*аспірант кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3777-1626>

ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ТЕРИТОРІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

S. Tulchynska,

*Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics and
Entrepreneurship,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"*

A. Shylo,

*Postgraduate student of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic
Institute"*

OBSTACLES TO THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM- SIZED BUSINESSES IN THE TERRITORY IN MODERN CONDITIONS

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій малий та середній бізнес (МСБ) відіграє ключову роль у забезпеченні динамічного розвитку територій, формуванні конкурентоспроможної економіки, підвищенні зайнятості населення та активізації підприємницької ініціативи. Саме малі та середні підприємства відіграють ключову роль у розвитку територій та країни в цілому завдяки бюджетним наповненням, забезпеченню зайнятості населення, створенню конкурентного середовища, впровадженню інновацій тощо. Метою статті виступає дослідження перешкод розвитку малого та середнього бізнесу в сучасних умовах воєнних дій на території України. Проведено аналіз статистичних даних щодо кількості малих та середніх підприємств за регіонами, кількості зайнятих працівників, обсягу реалізованої продукції малих та середніх підприємств в Україні. У статті виокремлено: перешкоди розвитку бізнесу на погляд підприємців; перешкоди розвитку МСБ за Стратегією відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року; перешкоди за опублікованими науковими доробками. В результаті згруповано перешкоди розвитку щодо природи їх походження у п'ять груп. В окрему групу пропонуємо виокремити перешкоди, які пов'язані із безпекою та воєнними діями на території України, що зумовило розподіл на окуповані, прифронтові, опорні, безпечні регіони. Відповідно, умови розвитку МСБ та безпекові умови їх функціонування в різних регіонах є різними. До безпекових та воєнних перешкод можна віднести: тривалий вплив воєнних дій; втрати підприємств унаслідок бойових дій; логістичні проблеми, втрату постачальників та працівників; перебої в енергопостачанні, енергетичну нестабільність; порушення ланцюгів постачання; низьку стійкість бізнесу перед змінами зовнішніх умов. До другої групи перешкод слід віднести економічні та фінансові перешкоди. Третя група – це інституційно-правові перешкоди. До четвертої групи слід віднести соціально-демографічні та кадрові перешкоди, які також пов'язані

із безпековими та перешкодами внаслідок війни. До п'ятої групи перешкод відносяться технологічні та інноваційні перешкоди.

In the current conditions of socio-economic transformations, small and medium-sized enterprises (SMEs) play a key role in ensuring the dynamic development of territories, forming a competitive economy, increasing employment and activating entrepreneurial initiative. It is small and medium-sized enterprises that play a key role in the development of territories and the country as a whole due to budget filling, ensuring employment of the population, creating a competitive environment, introducing innovations, etc. The purpose of the study is to study the obstacles to the development of small and medium-sized enterprises in the current conditions of military operations in the territory of Ukraine. An analysis of statistical data on the number of small and medium-sized enterprises by region, the number of employed workers, the volume of sales of small and medium-sized enterprises in Ukraine was conducted. The article identifies obstacles to business development from the perspective of entrepreneurs, obstacles to the development of SMEs according to the «Strategy for the recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium-sized enterprises for the period until 2027»; obstacles according to published scientific works. As a result, the obstacles to development have been grouped into five groups according to the nature of their origin. In a separate group, we propose to single out obstacles related to security and military operations in the territory of Ukraine, which led to the division into occupied, frontline, support, and safe regions. Accordingly, the conditions for the development of SMEs and the security conditions for their functioning in different regions are different. Security and military obstacles include: the long-term impact of military operations; losses of enterprises due to military operations; logistical problems, loss of suppliers and employees; power outages, energy instability; disruption of supply chains; low business resilience to changes in external conditions. The second group of obstacles includes economic and financial obstacles; the third group is

institutional and legal obstacles. The fourth group includes socio-demographic and personnel obstacles, which are also related to security and obstacles due to war. The fifth group of obstacles includes technological and innovative obstacles.

Ключові слова: *малий та середній бізнес, малі та середні підприємства, території, розвиток, регіони, перешкоди, загрози.*

Keywords: *small and medium-sized businesses, small and medium-sized enterprises, territories, development, regions, obstacles, threats.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій малий та середній бізнес (МСБ) відіграє ключову роль у забезпеченні динамічного розвитку територій, формуванні конкурентоспроможної економіки, підвищенні зайнятості населення та активізації підприємницької ініціативи. Саме цей сектор здатний швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища, створювати інноваційні продукти та послуги, забезпечувати зайнятість та доходи населенню, сприяти диверсифікації економіки та забезпечувати стійкість територіальних господарських систем. Водночас, сучасні виклики, серед яких воєнні дії в Україні, загострення глобальної конкуренції, зростання рівня невизначеності та ризиків, цифровізація економіки, зміна структури споживчого попиту та екологічні загрози істотно впливають на умови функціонування та розвитку МСБ.

Розвиток малого та середнього бізнесу стикається з низкою перешкод, які знижують його потенціал як рушійної сили економічного зростання. Подолання перешкод та нівелювання їх негативного впливу потребує цілеспрямованої державної політики, а також активізації зусиль місцевого самоврядування та бізнес-спільноти, що сприятиме розвитку МСБ територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку малого та середнього бізнесу для забезпечення розвитку територій та країни в цілому є актуальною та досліджується багатьма науковцями та практиками.

Серед дослідників, що займаються питаннями розвитку МСБ територій, необхідно відмітити доробки: В. Васюти [1], Л. Гевлич, Г. Завадських, А. Кікавська, М. Кизима, В. Клочковської, А. Козак, В. Костюк, В. Лойко [4], Р. Мірошника [5], Л. Петлик, С. Пер'ян [6], І. Сидорук, Н. Ситника, К. Тарасюк, В. Третяк, Л. Шостак, Л. Яценко [11] та ін.

Проте, необхідно зазначити, що актуальність розвитку МСБ територій та вивчення існуючих перешкод розвитку для їх нівелювання в сучасних умовах воєнного стану залишається актуальною та вимагає подальших наукових розвідок.

Формування цілей статті. Метою статті виступає дослідження перешкод розвитку малого та середнього бізнесу в сучасних умовах воєнних дій на території України. Для досягнення поставленої мети авторами було: обґрунтовано актуальність дослідження; проведено аналіз статистичних даних щодо кількості малих та середніх підприємств за регіонами, кількості зайнятих працівників, обсягу реалізованої продукції малих та середніх підприємств в Україні; виокремлено перешкоди розвитку бізнесу на погляд підприємців, перешкоди розвитку МСБ за «Стратегією відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року»; перешкоди за опублікованими науковими доробками; згруповано перешкоди розвитку щодо природи їх походження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Детермінуюча роль малого та середнього бізнесу в економіці та розвитку територій є безперечною. Саме малі та середні підприємства відіграють ключову роль у розвитку територій та країни в цілому завдяки бюджетним наповненням, забезпеченню зайнятості населення, створенню конкурентного середовища, впровадженню інновацій тощо.

Діяльність МСБ забезпечує зростання добробуту населення, просування продукції на міжнародні ринки, формування середнього класу та становлення демократичного конкурентоспроможного громадянського суспільства в цілому. Проте, реалії сьогодення, які пов'язані із воєнними

діями на території України, внаслідок яких частина територій окуповані, на певних територіях ведуться воєнні дії та всі регіони потерпають від ворожих атак, внаслідок яких руйнуються та пошкоджуються інфраструктура, основні засоби та логістичні потоки тощо, негативно відбилися на діяльності МСБ. За оцінками експертів [11] станом на початок 2024 р. 78,1 % бізнесу свій стан діяльності оцінювали як задовільний або поганий, у той же час як до початку війни таких підприємців було 22,3 %.

Загальна кількість підприємств в Україні на початок 2024 р. становила 307852 од., що є більшим за попередній період на 45928 од. (станом на початок 2023 р. кількість підприємств в Україні становила 261924 од.). Але, збільшення кількості підприємств ще не дало можливість досягти їх кількості довоєнного періоду, коли їх кількість становила 370834 од. [3].

У регіональному розрізі найбільший відсоток малих підприємств до загалу спостерігається у Луганському (98,0 %), Херсонському (97,4 %), Запорізькому (96,9 %), Миколаївському (96,6 %) та Одеському (96,1 %) регіонах. В середньому по Україні на малих підприємствах було зайнято 25,9 % зайнятих, що становило 1626,9 тис. осіб. Обсяг реалізованих товарів та послуг малих підприємств на початок 2024 р. становив 19,8 % від загального обсягу (2668,9 млрд. грн).

Якщо проаналізувати фінансові результати до оподаткування підприємств на початок 2024 р., то в середньому по Україні 71,1 % підприємств отримували прибуток, решта – збитки. Серед великих підприємств прибутковими було 77,1 %, середніх – 76,2 %, малих – 70,8 % підприємств.

Проведений аналіз статистичних даних щодо кількості малих та середніх підприємств, кількості зайнятих працівників та обсягу реалізованої продукції доводить актуальність дослідження проблематики ролі та значення малих та середніх підприємств та напрямів їх розвитку в Україні.

Важливим для розвитку МСБ є виокремлення перешкод на шляху їх розвитку в сучасних умовах. У даному контексті приведемо результати

проведеного дослідження стану бізнесу в Україні станом на березень 2025 р. в межах проєкту «Трансформаційне відновлення задля безпеки людей в Україні» [8]. На рис. 1. представлено результати опитування представників бізнесу щодо перешкод, які заважають відновлювати та розвивати МСБ.

Представлені на рис. 1 результати щодо перешкод розвитку МСБ демонструють окреслені проблеми, що притаманні воєнному стану, що збільшує ризики МСБ внаслідок непрозорості та непередбачуваності розвитку внутрішнього ринку та країни в цілому. Така ситуація впливає і на зменшення платоспроможного попиту, оскільки зменшилась сама кількість споживачів, а також їх купівельна спроможність, у тому числі, і за рахунок зменшення кількості діючих МСБ, а, відповідно, і кількості працюючих на них та отриманих доходів. Процеси переміщення осіб, у тому числі за кордон, призводять і до відчутності нестачі працівників.

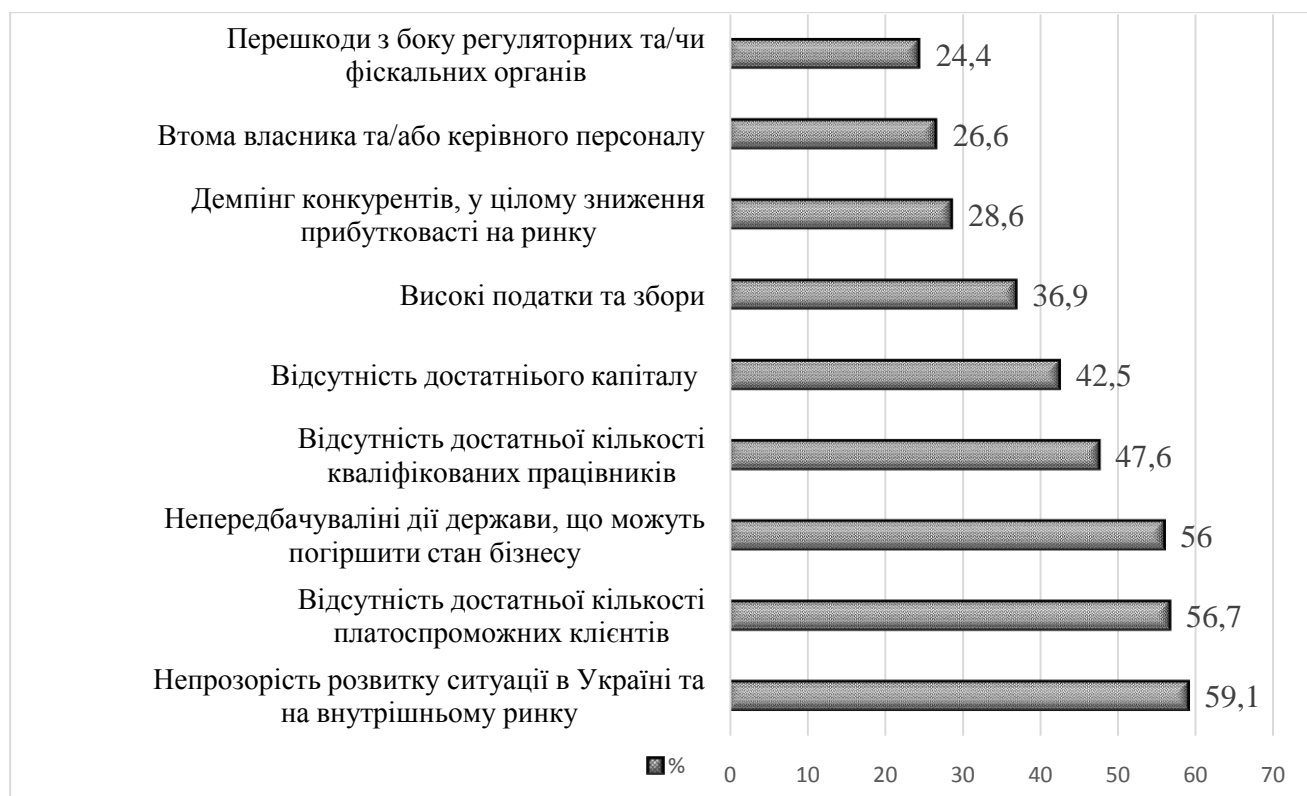

Рис. 1. Перешкоди щодо відновлення та розвитку бізнесу на погляд підприємців

Джерело: побудовано на основі [8]

У «Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року» [7] виокремлено наступні перешкоди розвитку МСБ територій:

- тривалий вплив воєнних дій, що призводить до перебоїв в енергопостачанні та ресурсів;
- обмежений доступ до робочої сили внаслідок її внутрішнього переміщення;
- фінансові обмеження, що пов'язані із підвищенням рівня фінансових ризиків, зростанням облікової та відсоткової ставки, жорсткими умовами фінансування;
- недобросовісна конкуренція;
- надмірний тиск державних, зокрема правоохоронних, органів [7].

Також у Стратегії окреслено загрози для розвитку МСБ, серед яких визначено:

- складність планування діяльності в умовах воєнного стану;
- економічну нестабільність;
- проблеми на ринку праці;
- енергетичну нестабільність та зростання витрат на оплату електроенергії;
- кліматичні зміни;
- необхідність адаптування до вимог законодавства ЄС та конкуренцію на ринку ЄС;
- виклики, пов'язані із цифровою трансформацією внаслідок обмеженості ресурсів і навичок щодо ефективного впровадження цифрових технологій [7].

Проблематикою виокремлення перешкод розвитку МСБ також активно займаються і науковці. Так, колектив авторів В. Васюта, А. Путря, В. Пивоваров [2, с. 161] у своєму дослідженні стану розвитку малого бізнесу виокремлює проблеми, що негативно впливають на розвиток у фінансовій

сфері, а також виклики, що постали перед підприємствами внаслідок пандемії COVID-19.

Р. Мірошник, У. Прокоп'єва виокремлюють низку економічних та соціальних функцій, а також проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні та окреслюють подальші перспективи розвитку. Автори виокремлюють наступні групи проблем розвитку МСБ [5, с. 64]:

- значні фінансові та матеріальні витрати;
- залучення кредитних коштів;
- своєчасність реалізації товарів та послуг та виконання ефективних робіт;
- економічну та суспільно-політичну ситуацію в країні;
- форс-мажорні обставини.

В. Васюта, В. Лобас, О. Зубко окрім загроз через повномасштабне вторгнення з боку росії у своєму дослідженні відокремлюють слабкі сторони розвитку МСБ, до яких віднесено [1, с. 209]:

- обмежені перспективи розвитку та подальшого зростання;
- слабку стійкість перед змінами зовнішніх факторів оточуючого середовища;
- обмеження фінансування, що ускладнює процес наукових досліджень та впровадження інновацій.

Окрім слабких сторін розвитку МСБ автори в результаті проведення SWOT-аналізу виокремлюють загрози розвитку, до яких віднесено [1, с. 210]:

- уразливість до тиску з боку органів державної влади;
- високу конкуренцію на ринку;
- складність отримання кредитних ресурсів, що обмежує фінансові ресурси;
- відсутність стабільного рівня доходів;
- загрозу швидкого банкрутства.

Колектив авторів С. Пер'ян, В. Оліярник, В. Мельник, О. Озарко, Н. Даньків [6, с. 461] акцентує увагу на стані та проблемах МСБ, що викликані воєнними діями на території України. Серед головних викликів для МСБ автори називають збільшення вартості сировини та матеріалів, а також логістичні проблеми, втрату постачальників та працівників. Також автори виокремлюють проблеми розвитку МСБ для регіонів, що поділяють на регіони частково окуповані, регіони ведення бойових дій, прифронтові, опорні та безпечні регіони.

В. Лойко, Б. Александров серед перешкод розвитку МСБ в умовах війни виокремлюють [4 с. 230]:

- втрати внаслідок бойових дій;
- ускладнення доступу до фінансування для МСБ;
- порушення ланцюгів постачання;
- регуляторні проблеми внаслідок змін у законодавстві, наприклад, обмеження руху товарів і послуг;
- економічну нестабільність, що пов'язана із зниженням купівельної спроможності та уповільнення ділової активності в цілому;
- конкуренцію з боку великих підприємств.

Отже, проведене дослідження дає можливість виокремити групи перешкод розвитку МСБ територій (рис. 2).

В окрему групу пропонуємо виокремити перешкоди, що пов'язані із безпекою та воєнними діями на території України, що зумовило розподіл на окуповані, прифронтові, опорні, безпечні регіони. Відповідно, умови розвитку МСБ та безпекові умови їх функціонування в різних регіонах є різними. До безпекових та воєнних перешкод можна віднести:

- тривалий вплив воєнних дій (руйнування інфраструктури, перебої в енергопостачанні, втрата ресурсів);
- втрати підприємств внаслідок бойових дій (пошкодження та руйнування майна);

Рис. 2. Групи перешкод розвитку малого та середнього бізнесу територій

Джерело: сформовано авторами

- логістичні проблеми, втрата постачальників та працівників;
- перебої в енергопостачанні, енергетична нестабільність;
- порушення ланцюгів постачання;

– низьку стійкість бізнесу перед змінами зовнішніх умов.

До другої групи перешкод слід віднести економічні та фінансові перешкоди:

- економічну нестабільність, уповільнення ділової активності;
- фінансові обмеження: високі відсоткові ставки, зростання облікової ставки НБУ, жорсткі умови фінансування;
- складність отримання кредитних ресурсів, значні фінансові та матеріальні витрати;
- відсутність стабільного рівня доходів, загрозу швидкого банкрутства;
- зростання вартості сировини, матеріалів, енергоносіїв.

Третя група – це інституційно-правові перешкоди, а саме:

- надмірний тиск державних, зокрема правоохоронних органів;
- регуляторні проблеми через часті зміни законодавства;
- недобросовісна конкуренція;
- складність адаптації до вимог законодавства ЄС і конкуренції на європейському ринку;
- уразливість до тиску з боку органів державної влади.

До четвертої групи слід віднести соціально-демографічні та кадрові перешкоди, які також пов'язані із безпековими та перешкодами внаслідок війни:

- обмежений доступ до робочої сили через внутрішнє переміщення населення;
- проблеми на ринку праці: відтік кваліфікованих кадрів, дефіцит професійних навичок;
- конкуренція з боку великих підприємств у питаннях найму персоналу.

До п'ятої групи перешкод відносяться технологічні та інноваційні перешкоди:

- обмеження фінансування наукових досліджень та впровадження інновацій;

- виклики цифрової трансформації через дефіцит ресурсів і навичок;
- слабка здатність до впровадження сучасних технологій;
- обмежені перспективи розвитку через слабку інноваційну інфраструктуру.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливістю сучасного етапу є домінування воєнних та безпекових ризиків, які зумовлюють перебої в енергопостачанні, руйнування інфраструктури, втрати ресурсів і людського капіталу. Водночас, саме фінансово-економічні та інституційно-правові перешкоди виступають ключовими факторами, що обмежують стійкість та інноваційний потенціал МСБ. Поглиблення проблем на ринку праці та технологічні виклики цифровізації лише посилюють кризові тенденції. У такій ситуації критично важливим є формування системної політики підтримки МСБ, орієнтованої на мінімізацію воєнних ризиків, розширення доступу до фінансування, удосконалення регуляторного середовища та активне впровадження цифрових технологій, що забезпечить стійкість та конкурентоспроможність бізнесу на рівні територій.

Проведене дослідження умов розвитку МСБ територій дає можливість стверджувати, що перешкоди розвитку МСБ територій мають комплексний характер і охоплюють безпекові, економічні, фінансові, інституційно-правові, соціально-демографічні, інфраструктурні, технологічні та інноваційні чинники. У свою чергу, ці чинники взаємопов'язані, взаємно підсилюють один одного й формують нестабільне середовище, що значно ускладнює діяльність підприємств територій.

Формування сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу є не лише важливим інструментом підтримки економічної стійкості територій, а й основою їхнього саморозвитку в умовах глобальних і внутрішніх викликів.

Подальших досліджень вимагають питання щодо розроблення дієвих механізмів стимулювання підприємницької активності із урахуванням груп перешкод розвитку МСБ.

Література

1. Васюта В., Лобас В., Зубко О. Сучасні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2024. № 2(87). С. 207-214.
2. Васюта В., Путря А., Пивоваров В. Стан розвитку малого підприємництва в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. Т 1. С. 159-164.
3. Державна служба статистики України. Розвиток підприємництва. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 07.09.2025).
4. Лойко В., Александров Б. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2023. № 1(11). С. 228-237.
5. Мірошник Р. О., Прокоп'єва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми економіки та управління. 2020. №1. Т. 4. С. 63-72.
6. Пер'ян С. А., Оліярник В. В., Мельник В. В., Озарко О. П., Даньків Н. І. Стан і проблеми малого підприємництва в умовах російсько-української війни. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. 2023. Вип. 36. С. 459-469.
7. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824> (дата звернення 18.09.2025).
8. Результати дослідження стану бізнесу в Україні в березні 2025 року. Дослідження в межах проєкту «Трансформаційне відновлення задля безпеки людей в Україні» Програма ООН (ПРООН). Дія Бізнес. URL: <https://surl.li/lslblj> (дата звернення 11.09.2025).

9. Тульчинська С. О., Клименко М. О. Розвиток малого та середнього підприємництва в умовах економічної нестабільності та кризових явищ. *Економіка і суспільство*. 2025. Вип. 73. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5830/5771> (дата звернення 18.09.2025).

10. Тульчинська С. О., Клименко М. О. Розвиток малого та середнього підприємництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 3. С. 43-47.

11. Яценко Л. Д. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць. Національний інститут стратегічних досліджень. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak> (дата звернення 10.09.2025).

References

1. Vasiuta, V. Lobas, V. and Zubko, O. (2024), “Current problems of small business development in Ukraine”, *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 2, no. 87, pp. 207-214.

2. Vasiuta, V. Putria, A. and Pyvovarov, V. (2022), “The state of small business development in Ukraine”, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 6, no. 1, pp. 159-164.

3. State Statistics Service of Ukraine (2024), “Development of Entrepreneurship”, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 07 Sept 2025).

4. Loiko, V. and Aleksandrov, B. (2023), “Support and development of small and medium-sized businesses in Ukraine in wartime”, *Yevropeiskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii*, vol, 1, no. 11, pp. 228-237.

5. Miroshnyk, R.O. and Prokopieva, U.O. (2020), “Development of small and medium-sized businesses in Ukraine: problems and prospects”, *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhniky”*. Serii: *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 1, no. 4, pp. 63-72.

6. Perian, S.A. Oliiarnyk, V.V. Melnyk, V.V. Ozarko, O.P. and Dankiv, N.I. (2023), “State and problems of small business in the conditions of the Russian-Ukrainian war. Scientific notes of the Lviv University of Business and Law”, *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna*, vol. 36, pp. 459-469.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Resolution “On approval of the Strategy for recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium-sized businesses for the period until 2027 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2024-2027”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824> (Accessed 18 Sept 2025).

8. Action Business (2025), “Results of the study of the state of business in Ukraine in March 2025. Research within the framework of the project “Transformational recovery for human security in Ukraine”, United Nations Programme (UNDP), available at: <https://surl.li/lslblj> (Accessed 09 Sept 2025).

9. Tulchynska, S.O. and Klymenko, M.O. (2025), “Development of small and medium-sized businesses in conditions of economic instability and crisis phenomena”, *Ekonomika i suspilstvo*, [Online], vol. 73. available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5830/5771> (Accessed 18 Sept 2025).

10. Tulchynska, S.O. and Klymenko, M.O. (2024), “Development of small and medium-sized businesses in Ukraine”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 43-47.

11. Iatsenko, L.D. (2024), “Problems of development of small and medium-sized businesses in Ukraine as the main source of jobs”, *National Institute for Strategic Studies*, available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak> (Accessed 10 Sept 2025).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2025 р.